

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Parthenope veszedelme

*Új eredmények
a Janus Pannonius-filológia köréből*

Írta:

Szentmártoni Szabó Géza

Budapest

2011

II.

I.

Disszertációm a Janus Pannonius-filológia azon kérdésköreit érinti, amelyek bár fontosak, jelenleg nincsenek a Janus-kutatók vizsgálódásainak homlokterében. A fejezetek egy része azokat a Janus Pannoniusszal kapcsolatos tanulmányaimat tartalmazza, amelyeket az elmúlt esztendőik során, a szerző iránti érdeklődéstől vezérelve, ám eredetileg még nem a tudományos fokozat elnyerése érdekében, apránként írtam meg. 2009-ben azonban nagyjelentőségű irodalmi felfedezést tettem, amikor, szerencsés módon, sikerült fellelnem a költő addig csak felerészben ismert *Renatus-panegyricus*ának teljes szövegét egy nápolyi kéziratban. A felfedezést olyannyira jelentősnek ítélte meg a tudományos közvélemény, hogy érdemesnek tartottam az új szöveget bemutató dolgozatomat és korábbi tanulmányaimat összeillesztve, belőlük doktori disszertációt készíteni. Az egymást követő fejezetek hiteles szövegek vizsgálatával, illetve azok közzétételével kezdődnek; majd attribúcióval, életrajzi feltevésekkel és ikonográfiai hipotézisek szemlélésével folytatódnak; végül a recepció és dekomponálás egyik érdekes esetének bemutatása után, egy kétes hitelű verssel, valamint egy hamisan Janusnak tulajdonított epigramma gazdag utóéletével, illetve valódi szerzőjének azonosításával zárulnak.

1. A disszertáció bevezetőjében igyekeztem felvázolni mindannak az előtörténetét, ami a kutatót – jelen esetben jómagamat – egy ritkán adódó, nagy jelentőségű felfedezésig eljuttathatja. A szorgos kutatómunka által provokált fátum, és az általa felkínált, sok tényező egybejátszásából kipattanó véletlen jellemzéséhez egy híres francia történész, Marc Bloch (1886–1944) egyik tanulmányának részletét használtam fel „alapigének.” Szó esik a bevezetőben itáliai élményeimről, Rómáról, Nápolyról, ottani kutatóutaimról, a Janus nyomát Narniban, a Feronia-forrásnál kereső szemlélődéseimről, amelyek munkáim során mind inspiráló tényezők voltak. Elmondhatom, hogy az olasz világ élménye és a francia szellem érintése végigkísérte Janus Pannoniusszal kapcsolatos munkáimat.

2. A disszertáció *Parthenope veszedelme* címet viselő első fejezete Janus Pannonius Anjou René (1409–1480) szicíliai királyt dicsőítő költeményéről szól. A költő a Nápoly veszedelmét elbeszélő *Renatus-panegyricust* egy velencei patrícius, Jacopo Antonio Marcello kérésére, 1452-ben, azaz 18 esztendőskorában, tanulmányai színhelyén, Ferrarában írta. Ez a műve azonban csak 1880-ban vált ismertté, amikor annak első felét Ábel Jenő a Vatikáni Könyvtárban megtalálta, majd kiadta.

A csonka szövegről, Huszti József 1929-ben írt kitűnő tanulmánya óta, csak kevés szó esett.

Janus Pannonius ikonográfiája iránti érdeklődésem hozta magával, hogy elém került annak az Anjou René számára készült, ma Albiban őrzött, Guarino fordítását tartalmazó Strabon-kötetnek két illusztrációja, amelyek egyikén a költő arcát véltem felfedezni. Az attribúcióval kapcsolatos kutatásaim vezettek el a panegyricus teljes szövegének felfedezéséhez. A századokon át lappangó műnek a nápolyi Nemzeti Könyvtárban található, XIX. században másolt szövegét egy pozitívista történész, Léon-Gabriel Pélissier (1863–1912), ismeretlen szerző műveként mutatta be 1898-ban, egy francia folyóiratban. 111 esztendeig reflektálatlan cikkét 2009-ben, az interneten olvasva, ráismerem Janus művére, s e felfedezés révén sikerült a dicsőítő költemény teljes szövegét Nápolyból megszereznem.

A panegyricust bemutató dolgozatom írása közben, a szakirodalmat olvasva, figyeltem fel egy mind- eddig rejtőzködő, Janus Pannoniusnak tulajdonítható, száz soros versre, amely Párizsban, a Bibliothèque de L’Arsenal egyik kódexében maradt fenn. Az ő szerzőségét aprólékos érvekkel igyekeztem alátámasztani. Ennek a Holdsarló-lovagrend (Ordre du Croissant) védőszentjét, Szent Móricot, és a rendalapító Anjou Renét magasztaló versnek a szövegkiadását, valamint magyar fordítását is elkészítettem.

3. 2010 nyarán, Klebelsberg-ösztöndíjasként Nápolyban kutatva, sikerült azonosítanom a *Renatus-panegyricus* XIX. századi másolójának személyét, Scipione Volpicellát (1810–1883), a Nápoly történetét kutató tudós társaság hajdani elnökét. Az ő személye vezetett el a Castelnuovóba, a Società Napoletana de Storia Patria könyvtárába, ahol egy kolligátumba fűzve, megtaláltam a nápolyi Nemzeti Könyvtárban őrzött másolat XVII. század közepi előzményét, egy valódi forrásként kezelhető kéziratot.

4. Janus Pannonius, *De laudibus Renati Siciliae regis libri tres – Renatusnak, Szicília királyának dicséretéről szóló három könyv*. – A teljes latin szöveg és magyar műfordításának közlése. Kerényi Grácia 495 sornyi műfordítása a II. könyv 110. soráig tart. Ebben pótolnom kellett a II. könyv 23. és 72–73. számú, hiányzó sorait. Ezt követi az általam készített műfordítás, amely az I. könyv 219–223, a II. könyv 111–320. és a III. könyv 1–333. sorát, azaz összesen 551 sort jelent. A nápolyi kéziratnak megfelelően át kellett igazítanom Kerényi Grácia fordításának tagolását is, hiszen a sorcserékkel is tűzdelt ajánlás két részre oszlik, maga a laudatio pedig három könyvecskére.

5. Janus Pannonius: *Laudatio Sancti Mauriti et sociorum eius – Szent Móricnak és társainak dicsérete*. A latin szöveget Joseph Bernard de Montmélian kiadása (*Saint Mau-*

rice et la légion thébéenne, vol. 2., Paris, 1888, 350-352) alapján közlöm. Ezt követi saját műfordításom.

6. A *Renatus-panegyricus*hoz és a *Szent Móric-laudáció*hoz jegyzeteket és magyarázatokat mellékeltem. Az utóbbihoz az attribúció alátámasztása érdekében az antik szerzőkkel egybevethető sorokat is összegyűjtöttem.

7. A XVII. századi nápolyi kéziratban, és annak XIX. századi másolatában is a *Renatus-panegyricus* végéhez függesztve olvasható a Janus Pannonius által 1458-ban, az itáliai Narniban írt, az ottani Feronia-forrás dicséretéről szóló, híres elégia. Ezen okból került a fejezetek füzérébe az erről a versről szóló, annak fordítástörténetét is bemutató esszém, amelyet 2008 nyarán, a vers írásának 550. évfordulója alkalmából, a forrás felkeresése után írtam.

8. A Janus Pannonius szülőhelyéről szóló fejezet egy az eddigiektől jelentősen eltérő feltevést tartalmaz. A veronai Guarino mester egyik fia, Battista Guarino, Bertuccio nevű rokonához írt, ám csak másolatokban fennmaradt levelében, Janus szülőhelyeként az általa pannóniai városnak mondott Varadinumot nevezte meg. Úgy vélem, valójában nem a Körös parti Váradra utal a latin név, hanem egy betűnyi tévesztéssel Varasdinumra, azaz a Dráva menti Varasdra. Annál is inkább valószínű ez, mert Janus életművében kitün-

tett szerepe van a Dráva folyónak. Janus szülőhelyére utaló soraiban nem azt írta, hogy a Dráva torkolatánál született, hanem azt, hogy ez egy olyan folyó, amely futása végén az Isterbe, azaz a Dunába ömlik: „Qua mox Danubio mixturus nomen et undas / Pinguia culta secat leni iam gurgite Dravus. (Ahol a nevét és habjait a Dunában később majd elvegyítő Dráva a kövér szántóföldeket már lassú hömpölygéssel szeli át.)

9. Az önmagát kasztráló szekszárdi apátúrról szóló gúnyos epigrammát először Szelestei Nagy László publikálta. Ezt a XVI. századtól a XVIII. század végéig a tudósok levelezésében fel-felbukkanó verset az új kritikai kiadás a kétes hitelűek közé soroltra. A hitelesség bizonyítására felhozott filológiai és textológiai érveimet Filiczky János (c. 1580–1622) *In monachum se ipsum castrantem* című, soha nem vizsgált epigrammájával támasztottam alá, hiszen az a kétes hitelű Janus-vers elemeinek felhasználásával készült. Ilyen persziflázst pedig csak közismert és nagynevű szerzők verseiből volt érdemes készíteni.

10. A *Janus Pannonius vélt ábrázolásai* című fejezetben a máig vitatott ikonográfiai kérdéseket foglaltam össze. Janus Pannonius, Andrea Mantegnát magasztaló, 1458-ban írott elégijában, maga mondta el, hogy az olasz mester róla és Galeotto Marzióról páros képet készített. Giorgio Vasari az olasz reneszánsz művé-

szekről szóló életrajzi könyvében pedig azt írta, hogy Mantegna padovai Szent Kristóf-freskóján egy magyar püspök alakja is látható. Minden ezek kapcsán felmerült hipotézist, képekkel együtt igyekeztem bemutatni, Balogh Jolán felvetésétől kezdve, egészen a Kustár Ágnes antropológus által, a pécsi sírlelet alapján készített arcreekonstrukcióig. Végül saját nézetemet ismerttettem.

11. Ecsedi Báthory István nyírbátori tumbájára vésve olvasható egy olyan kompilált epigramma, amely a Janus Pannonius-recepció egyik különösen érdekes, ám mindeddig észrevétlenül maradt dokumentuma. A hajdani református prédikátorok körében kereshető alkotó két Janus Pannonius-elégia egy-egy részletének dekomponálásával hozott létre egy szépen hangzó sírverset. A századok során sokszor publikált sírvers további összefüggések feltárására is módot nyújtott.

12. A „Romulidae Cannas” kezdetű, hosszú utóéletet megélt epigramma, a várnai csatában, 1444-ben elesett I. Ulászló király fiktív epitáfiumaként, először a XVI. század végén bukkant fel. Ez a vers azzal vált nagyon ismertté, hogy a nemzetközi szerződéseket tárgyaló politikai irodalom bevette példatárába. Az Európa-szerte hihetetlenül sokszor idézett epitáfium szerzőségét, a XVII. század közepén, egy magyar prédikátor önkényesen Janus Pannoniusnak tulajdonította. A hite-

lességről szóló, csupán idehaza folyó vita, pró és kontra érvekkel, egészen napjainkig tartott. Most azonban sikerült megtalálnom a vers „Romulidae Carrhas” szavakkal kezdődő eredeti, ráadásul bővebb változatát, egyúttal azonosítanom az epitáfium valódi szerzőjét, a lausitzi Christophorus Manliust (1546–1575). Az ál-Janus-epigramma tudománytörténeti érdekességét azzal érzékeltettem, hogy időrendben haladva, viszonylag nagy merítésben, adattárba gyűjtöttem annak különböző előfordulásait.

III.

Úgy hiszem, hogy a disszertáció fejezeteibe foglalt, újonnan felfedezett szövegek, valamint a hozzájuk kapcsolódó megállapítások és felvetések lendületet és ösztönzést adhatnak a Janus Pannonius-filológiának, főleg a kevésbé kutatott területeken. A *Renatus-panegyricus* nélkülözhetetlen részét képezi majd a készülő kritikai kiadásnak. A mű általam írt részletes ismertetése és a hozzá kapcsolódó értekezés hamarosan a nemzetközi reneszánsz kutatás vérkeringésébe is belesikerül egy Anjou Renéről szóló francia nyelvű konferencia Rennes-ben megjelenő kötete révén.

A disszertáció témakörébe vágó publikációk jegyzéke

IANUS PANNONIUS: *De laudibus Renati Siciliae regis libri tres – Janus Pannonius: Renatusnak, Szicília királyának dicséretéről szóló három könyv*, fordította KERÉNYI Grácia és SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza [a II. könyv 111. sorától végig], JANKOVITS László bevezetőjével, Jelenkor, 2010, február, melléklet, 1-54.

Parthenope veszedelme. Újdonságok a Janus Pannonius-filológia köréből, Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, Bp., 2010. (Értekezők – etüdök, 2)

Nápoly veszedelméről. Janus Pannonius újonnan megkerült Renatus-panegyricusa, Trefort-kert. Az ELTE Bölcsészettudományi Kar kulturális és közéleti magazinja, II. évfolyam 4. szám, 2009, 64-69.

Janus Pannonius Feronia forrásánál. Jegyzetek egy hatodfélszáz esztendeje írott elégiáról a Reneszánsz Év jegyében, Napút, 2008. szeptember, 7. szám, 89-92.

Janus Pannonius Feronia forrásánál. Jegyzetek egy hatodfélszáz esztendeje írott elégiáról a Reneszánsz Év jegyében, in *A magyar reneszánsz stílus*. Szerk. BALÁZS Géza. Inter–Magyar Szemiotikai Társaság–PRAE.HU. Bp., 2008, 26-35. (Magyar Szemiotikai Tanulmányok, 17.)

Janus Pannonius szülőhelyéről, in „Nem süllyed az emberiség” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Főszerk. JANKOVICS József. MTA Irodalomtudományi Intézet, Bp., 2007, 225-236. Internetes kiadás.

575 évvel ezelőtt történt. Hol és mikor született Janus Pannonius? *Élet és Tudomány*, 2009. szeptember 18., 38. szám, 1194-1195.

Janus Pannonius és a szekszárdi apátúr, in *Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. Maczák Ibolya. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2007, 288-299. (Pázmány Irodalmi Műhely, tanulmányok)

Janus Pannonius vélt ábrázolásai, in *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 2/50–52. (2005–2007). Pécs, 2008, 154-168. (N.B! 2009-ben jelent meg!)

Talányos arcképek. Kegyelmed-e a magyar Janus? *Élet és Tudomány*, 2009. december 18., 51–52. szám, 1644-1645.

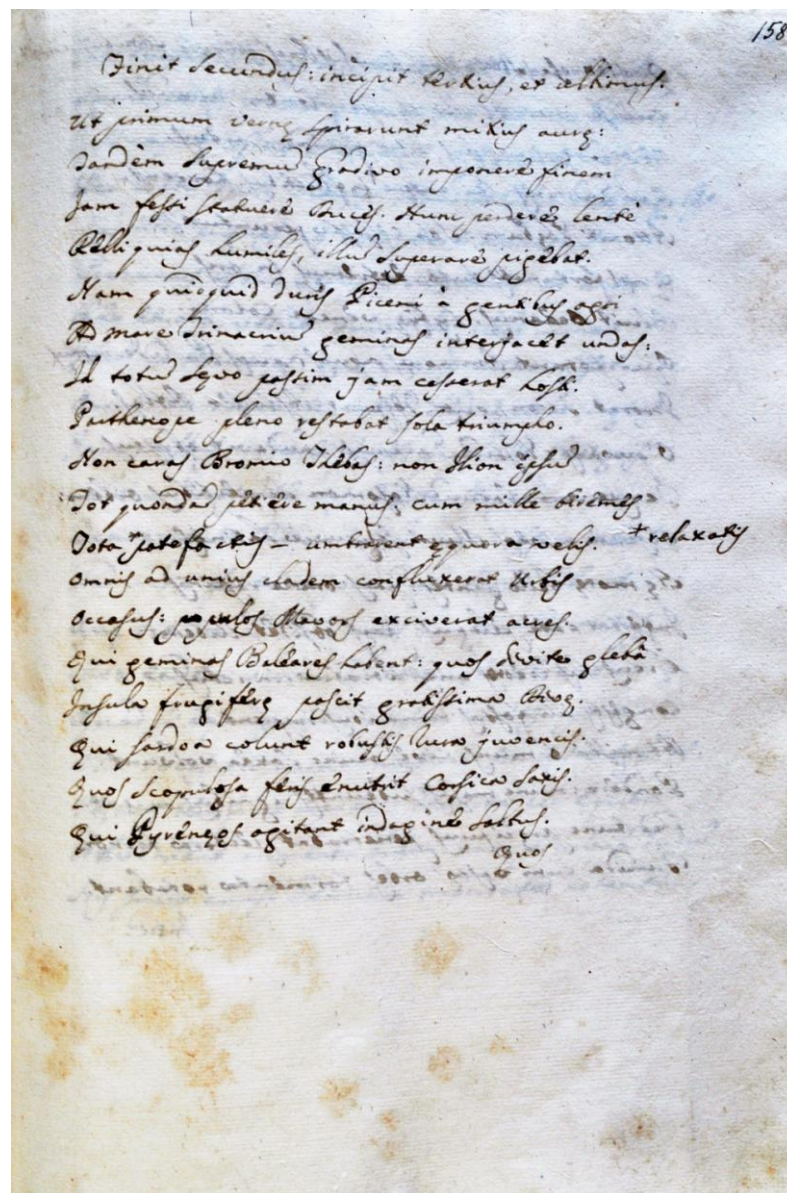
Janus Pannonius ábrázolásai – rövid összefoglalás, in *Janus Pannonius E-digitália földjén*. Az OSzK által fenntartott honlapot lásd: www.januspannonius.hu

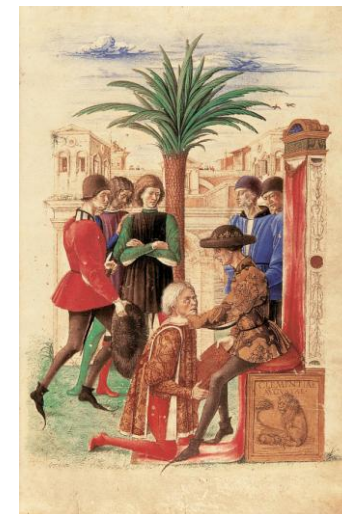
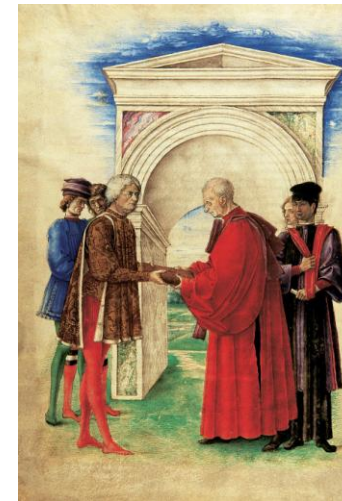
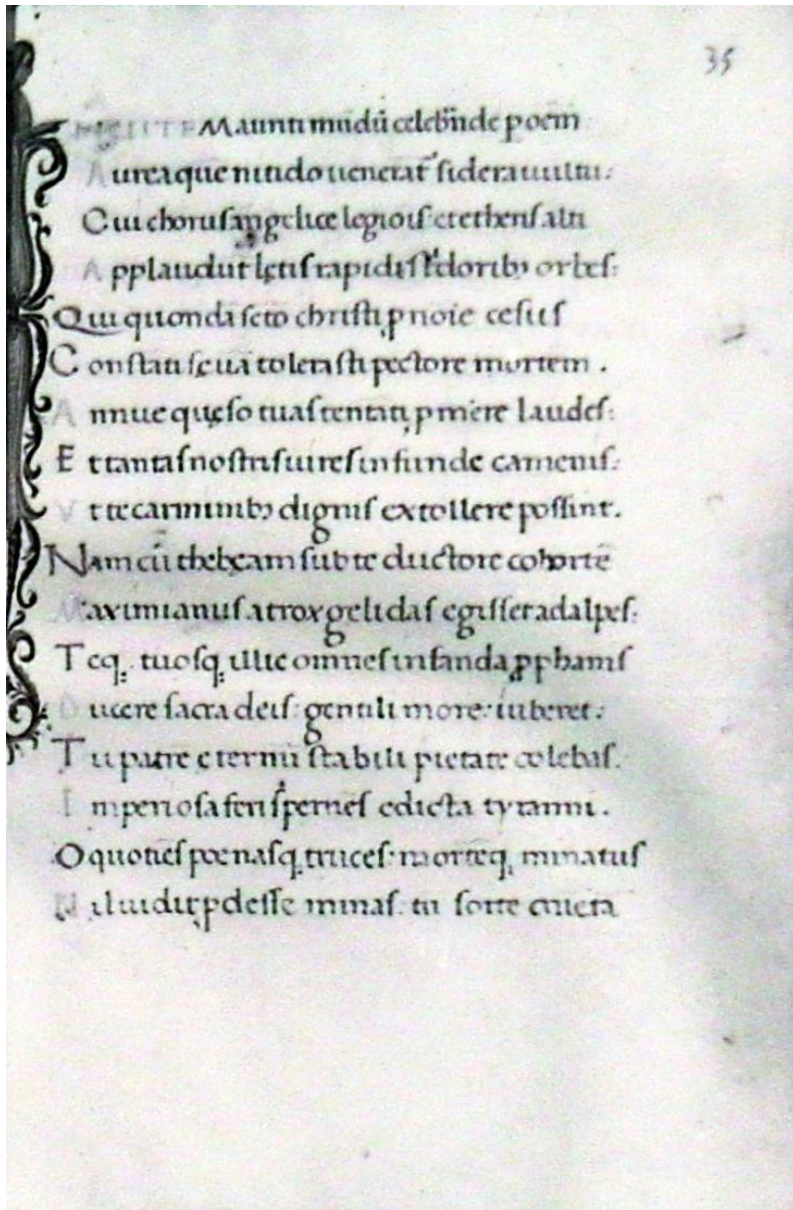
Megjelenés előtt

„Márvánkőben metszett írás kopik, vészhet” (Kőbe metszett nevezetes verssorok Ecsedi Báthory István nyírbátori tumbáján, ItK, 2011. (Ritoókné Szalay Ágnes 80. születésnapjára)

Del luogo nativo di Janus Pannonius, in, AION V, Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli – Studi Finno-Ugri, 2006–2010, Napoli, 2011.

Du péril de Parthénope: La découverte de la version intégrale du panégyrique de René d'Anjou par Janus Pannonius, in, René d'Anjou (1409–1480): Pouvoirs et Gouvernement. Ed. Jean-Michel MATZ, Rennes, 2011.

Képek Guarino Strabon-fordításának kéziratában (1459)
Bibliothèque municipale d'Albi Ms. 77.
Guarino átadja Strabon-fordítását Jacopo Antonio Marcellónak
Jacopo Antonio Marcello átadja a kéziratot Anjou Renének